

Tanulmány

Buzásné Sahverdova Nava-Vanda **Hatalmi stratégiák a bírósági diskurzusbán**

Abstract

The present article aims at posing a conceptual and theoretical framework for the investigation of dominance relations in language. The general question of language data examination is how the asymmetry in dominance relations arises between professional and non-professional speakers in the course of trial processes. The article consists of three parts. The first gives a short summary of the notion of power in recent linguistic research. In the second part the author introduces two theoretical frameworks for carrying out the investigation of language data – speech act theory and conversation analysis. The author in this section tries to find out whether these theories can be used together. In the third part the author gives an illustration of previous points and presents a set of power strategies used by a professional member (judge) of legal discourse. Our conclusion is that asymmetry in the discourse of members of legal institutions can be successfully described applying the above suggested theoretical frameworks – conversation analysis and speech act theory.

0 Bevezetés

Jelen tanulmány elméleti és fogalmi keretek felállítását tűzte ki célul a nyelvi dominancia kérdéskörének vizsgálatához.¹ Az elemzés illusztráció az elméleti fejtegetéshez, ami a megszo- kott arányok eltolódását eredményezi az elemző rész rovására. A vizsgált jelenség a követ- kező: hogyan jönnek létre a bírósági tárgyalások során a dominanciaviszonyok a beszélők kö- zött. A dominanciaviszonyok megoszlása egy bírósági tárgyalás során általában a résztvevők háttértudása által biztosított, triviálisnak mondható ismeret. Nyilvánvaló, hogy a jogi diskur- zus professzionális résztvevői nagyobb hatalommal rendelkeznek, különösen azok a felek, akik döntéshozóként lépnek fel (a hatalmi pozíció egyik jellemzője a döntéshozatal (Huls 2000: 346), a hatalomfosztottság korlátozást jelent a döntéshozatali folyamatban), nem nyil- vánvaló azonban, hogyan hat a hatalmi pozíció a beszélő nyelvi viselkedésére (vagy megfor- dítva, hogyan jön létre a hatalmi pozíció a beszélők kommunikációs tevékenysége során).

Az első szerkezeti egység, mely a hatalom és a dominancia nyelvi megjelenését mutatja be, a következő kérdéssel kezdődik: mi a hatalom/dominancia a nyelvben, mik az in- tézményes diskurzus jellemzői, hogyan jöhet létre a beszélők nyelvi magatartásában a domi- nancia, hogyan kapcsolódnak a hatalom és az udvariasságelméletek a hatalom kérdésköréhez. Rövid összefoglalását adja annak, milyen területeken végeztek aszimmetria-vizsgálatokat, il- letve foglalkozik a stratégia fogalmával. A második szerkezeti egység két nyelvészeti irány- zatot mutat be, amelyek segítségével, feltételezésünk szerint, sikeresen elvégezhető a domi-

¹ Készült az OTKA támogatásával (K 68568).

náns pozíció vizsgálata. A két alkalmazott elmélet: a beszédaktus-elmélet (*speech act theory*), a továbbiakban BE, és a konverzációelemzés² (*conversation analysis*), a továbbiakban KE. A két elmélet megközelítően egy időben alakult ki – a beszédaktus-elmélet egy fél évtizeddel korábban –, de jelentősen különböznek egymástól anyagukat, módszereiket, alaptételeiket, előzményeiket és kialakulásuk történetét tekintve. A tanulmány célja ennek a két nyelvészeti módszernek az alkalmazása a nyelvi dominancia eszközeinek vizsgálatában. A harmadik szerkezeti egység néhány szövegrészlet elemzésével illusztrációt nyújt az előzőkhöz, egy sor olyan beszélői eljárást (stratégiát) mutat be, amely a beszélők alárendelt vagy fölérendelt pozíciójából fakad.

1 A hatalmi diskurzus-kutatás

Vajon létezik-e olyan diskurzus, amely teljes mértékű egyenjogúságot feltételez a beszélők között, és olyan résztvevőket, amelyek kapcsolata nélkülöz bármilyen nemű hierarchikus viszonyt? Elméletileg elképzelhetünk egy ilyen párbeszédet, azonban a való hétköznapi beszédben aligha találkozunk ilyennel³ (Wang 2006: 529). A hatalom/dominancia meghatározása bonyolult kérdés, hiszen a fogalom különböző kontextusokban más jelentéssel bír, a társas élet egyes területein (intézmények) szabályozottabb, más területeken kevésbé egyszerű a hierarchikus viszonyok tettenérése. A dominancia **kettős viszony**. Nem beszélhetünk „csak” dominanciáról vagy hatalomról. Ez a jelenség mindig az ellentétével mutatkozik együtt, az alá-/fölérendelés szétválaszthatatlanul kapcsolódik össze – az egyik fél gyakorolja a hatalmat, a másik aláveti magát. Talán ezért találóbb az aszimmetria kifejezés, vagy hatalmi/dominancia viszony szókapcsolat. Az aszimmetria kétarcúsága az oka annak, hogy az elemzési szempontok megállapításánál ellentétpárokat alkalmazunk. A domináns, vagy alárendelt viselkedés alapvetően a beszélőnek az aktuális beszédhelyzetben betöltött társadalmi szerepével függ össze. A társadalmi szerepet számos tényező határozhatja meg. Egyrészt, az elég nyilvánvaló tényezők sora, különösen az intézményes kommunikációban vagy idegenek közötti szabályozottabb kommunikációban: kor, nem, végzettség, foglalkozás, státusz. Másrészt, különösen a hétköznapi kommunikációban, ide tartoznak az olyan, nehezen meghatározható együtthatók, mint a beszélők egymáshoz fűződő viszonya (ami a kapcsolat történetéből, sőt az egyének élettörténetéből alakul ki), pillanatnyi lelkiállapota, stb. A hatalom mint társadalmi jelenség mindig valamilyen diskurzusbán nyilvánul meg, bizonyos **emberi magatartások** hozzák létre. Ezért nevezhetjük a diskurzust a dominancia viszonyok közegének, nem véletlenül a hatalom alkotja az egyes diskurzuselméleti irányzatoknak a központi fogalmát és kutatási területét. Ilyenek például a kritikai diskurzusanalízis (*critical discourse analysis*) munkái (Wang is említi 2006: 531), Fairclough (1989), Van Dijk (2000),

² Az etnometodológiai jelzöt elhagyjuk, mivel, annak ellenére, hogy az irányzat az etnometodológiából fejlődött ki, számos ponton eltér tőle (Ten Have 1990). A **KE** és az etnometodológia között sok a **közös vonás**, mindkettő **szociológiai** irányzat, szociológiai **terepmunka** előzte meg létrejöttét, az elméleti következtetések mindig a gyűjtött anyag gondos feldolgozását és vizsgálatát követően kerülnek megfogalmazásra. Azonban a következő vonásokban **különböznek** egymástól: az etnometodológia, bár nem zárja ki a beszédlépésről beszédlépésre történő szövegelemzést, inkább a szöveget mint szociális jelenséget vizsgálja, a beszéd szerepét az intézményes célok és cselekedetek kivitelezése motiválja; inkább a szituációra jellemző keretjelentés bemutatására törekszik (*accountings*) (Schlembrock 2005).

³ „Contrary to Gadamer (1975) and Habermas (1985, 2001), I assume that power-free 'ideal dialogue' occur in a vacuum and is unrealistic and unattainable in empirical research. I argue that power is inherent in all verbal interaction which embodies the distribution of power among participants” (Wang 2006:530).

Wodak (1996) írásai, de a konverzációelemzés is foglalkozik a hatalmi viszonyokkal, átfogó művek Thornborrow (2002), Arminen (2005) tollából születtek, és számos cikk is megjelent: Goodwin (2002), Haworth (2006), Huls (2000), Thonus (1999), Wang (2006) stb. Kiemelendő Foucault⁴ (1998) hatalom témakörével kapcsolatos munkássága. Szerinte a hatalom nem lesugárzik „fentről”, hanem láncként, hálózatként működik a társadalomban, amelynek összes rétegét áthatja (Hall 1997: 77).

A hatalom a kritikai diskurzuselemzés egyik központi fogalma, az az erő, amely egyrészt a diskurzusban nyilvánul meg nyíltan (*power in discourse*)⁵, másrészt rejtetten, a diskurzus mögött húzódik meg (*power behind the discourse*) (Fairclough 1989: 43, 68, 70). A *Power and Language* című művében Fairclough három területen vizsgálja a hatalmi pozíciókat: a közvetlen beszélgetésben, a kultúraközi kommunikációban fellelhető, és a médiadiskurzus mögött álló, rejtett hatalmi viszonyokat (Fairclough 1989: 43). A hatalmi viszonyokat a diskurzusban Fairclough a következőkben látja:

„... we can say that power in discourse is to do with powerful participants *controlling and constraining the contributions of non powerful participants*.” (kiemelés az eredetiben)

A korlátozásokat három területre szűkíti: tartalom, viszony (társadalmi viszony), és alany (*subject position*)⁶. Feltételez továbbá egy rejtett hatalmi pozíciót a diskurzusok mögött, amely egy ideológiai bázisból⁷ kiindulva szemlélteti az eseményeket, egy ideális közlő fél és befogadó feltételezésével, amelyek mint egy ideológiai prizmán keresztül láttatják az eseményeket (Fairclough 1989: 47-55). A hatalom rejtett működése bizonyos **szabályok, előírások** hallgatolagos elfogadásából és betartásából fakad, ilyen például a normatív nyelvhasználat (egy bizonyos társadalmi osztály szociolektusa), hivatalosság (*formality*), valamint különféle, a helyzettel (*setting*) összefüggő korlátozások érvényesülése. A szabályok nem ismerése, az előírt nyelvi forma ismeretének hiánya nem teszi lehetővé a domináns szerep betöltését a beszélő számára (Fairclough 1989: 56-75). Fairclough felfogása nem problémamentes, mivel ő egy előre meghatározott intézményes szerkezetet vetít ki a nyelvi anyagra ahelyett, hogy beszédlépésről beszédlépésre haladna az elemzéssel (Thornborrow 2002: 18).

Csernyavszkaja (2006) a hatalmi diskurzus vizsgálatában szintén a kritikai diskurzusanalízisből indul ki, és mindenekelőtt Foucault gondolatai gyakorolnak rá nagy hatást. A totalitáris rendszerek nyelvét vizsgálva számára az a kérdés a fontos, hogy a diskurzuselemzés miben különbözik a hagyományos (textológiai) szövegelemzéstől. Munkája, mely egyetemi tankönyvnek készült, s hiánypótló a modern orosz nyelvészetben, bemutatja a nyugati irányzatokat és elemzési módokat. Másik jelentős orosz nyelvű mű egy kutatócsoport (Jermakov és tsai 2004) tollából kikerült átfogó kutatás *Власть в русской языковой и этнической картине мира* [Hatalom az orosz nyelvi és etnikai világképben] címmel, amely az orosz politikai hatalmi diskurzust vizsgálja igen széles körben, amelybe mind a középkori történelmi szövegek (*летопись*), mind a mai politikai kampány dokumentumai beletartoznak. A hatalom kérdésköre, mint említettük, leginkább a kritikai diskurzuselemzés keretei közt került tárgyalásra, s

⁴ Nagy hatással volt a kritikai diskurzuselemzésre. Önmagát egyik irányzathoz sem sorolta, sokszor sorolják a poszt-strukturálisztákhoz. Az új történetírást a hatalmi diskurzusok párbeszédeként képzeli el.

⁵ A szakkifejezések különböző fordításokban jelentek meg a magyar nyelvű szakirodalomban. A félreértések elkerülése érdekében zárójelben az angol nyelvű eredetiben szereplő kifejezéseket is megadjuk.

⁶ Az alany fogalmat Fairclough „társadalmi cselekvő” jelentésben használja, aki a hétköznapi beszédhelyzetnek megfelelően él a különböző diskurzusfajtákkal (*discourse types*), egyszerre passzív és kreatív résztvevője a párbeszédnek, ami a rá vonatkozó korlátozások és megengedések alkalmazásából fakad.

⁷ Valamilyen háttérfeltevés rendszerre, amelyek a beszélő értékrendjét alkotják.

az általa megalkotott fogalmak kihatnak a konverzációelemzés következtetéseire is. A hatalmi diskurzus tehát többé-kevésbé nyilvánvalóan jelen van az emberi élet minden színterén. A nyelvi viselkedésünket irányító szabályok (az udvariasság alapelvei) azonban csökkentik a nyilvánvalóan domináns magatartásformák alkalmazhatóságát a hétköznapi beszédben. Különbséget tehetünk a hétköznapi beszéd (*mundane, ordinary communication*: Arminen 2005) és az intézményes kommunikáció között.⁸

Thornborrow a *Power Talk Language and Interaction in Institutional Discourse* című művének témája az **intézményes diskurzusban** megnyilvánuló hatalom (Thornborrow 2002). A kutató az intézményes diskurzus számos fajtájában megnyilvánuló dominanciaviszonyokat mutatja be a konverzációelemzés módszerének keretében (rendőrségi kihallgatás, médiadiskurzus, tanítási órán történő beszélgetés). A diskurzusban megnyilvánuló hatalom jellemzőit Thornborrow a következőkben látja: kontextuálisan érzékeny jelenség, források és cselekvések készlete, amelyek megfelelnek a beszélő tudásának és elvárásainak, és amelyek több-kevesebb sikerrel alkalmazhatók, attól függően, ki a beszélő és milyen beszédhelyzetben történik a cselekvés (Thornborrow 2002: 8). Ezek a jellemzők szembeötlően összecsengnek a Fairclough (1989) által megállapítottakkal.

Az előzőek alapján körülhatárolhatjuk a hatalmi viszony egy nagyon általános definícióját:

Olyan diskurzusalakító erő, amely a beszédhelyzetben megnyilvánuló, közös tudáson alapuló kontroll és az ebből fakadó korlátozások és megengedések formájában jelenik meg.

A beszélői magatartás sikeressége annak függvénye, hogy a beszélő mennyire ismeri és tudja/akarja alkalmazni az aktuális beszédhelyzetben a pillanatnyilag általa betöltött szerepek megfelelő eszközeit.

De mi is a hatalmi stratégiák világosabban körvonalazott közege, az intézményes diskurzus? Thornborrow néhány kritérium felsorolásával írja körül az **intézményes diskurzus jellemzőit**: az a beszéd, amelyben a résztvevői szerepek meghatározott, előírt konvencionális szerepek; a beszédlépés típusok megoszlása a résztvevők között strukturálisan aszimmetrikus⁹, így a különböző intézményes azonossággal (*identity*) rendelkező beszélőket általában különböző diskurzusazonosság jellemzi, s következésképpen általában különböző beszédlépés típusokat alkalmaznak; az aszimmetrikus viszony a beszélők között a jogok és kötelezettségek tekintetében is megnyilvánul, ami azt jelenti, hogy bizonyos kijelentések megtételére csak meghatározott résztvevőknek van joguk; a diskurzív források és identitások felhatalmazzák a résztvevőket, hogy speciális cselekvéseket hajtsanak végre.

Az intézményes beszéd jellegzetességeit általában kötöttségében látják, azonban a hétköznapi kommunikáció során alkalmazható beszélői eljárások és stratégiák sora szintén eléggé determinált lehet, tehát a szempontokat finomítani kell. A beszélői eljárások az intézményes kommunikációban speciális célokat hivatottak elérni. Ha mégis a kötöttség felől közelítjük meg tárgyunkat, vannak olyan formális beszédhelyzetek, amelyek valóban nagyon kötött foratókönyvet írnak elő a beszélőknek (ki, hol és mikor szólhat meg, milyen feltételek mellett stb.), vagyis szabályozott beszédlépés¹⁰ mintázattal rendelkeznek, amelyek csak az adott kommunikációs eseményre jellemzők (Arminen 2005: 20). Az informális intézményes kommuni-

⁸ Az intézményes kommunikáció nem határozható meg a formális/informális dichotómiával, hiszen az intézményes kommunikáció is lehet informális, de más jellemzők (célok, beszélői eljárási módok, kontextus) megkülönböztetik az intézményes beszédet a hétköznapiétól (Arminen 2005).

⁹ A KE-ben a hatalmi- vagy dominanciaviszony kifejezések helyett inkább az aszimmetria szóval élnek, ami nem problémamentes (Thornborrow 2002: 22).

¹⁰ A KE terminológiájában Iványi Zsuzsanna fordítását követem (Iványi 2001).

káció előírások tekintetében lazább, a különbség a hétköznapi beszédétől és a kapocs az intézménnyel a célok és a beszélői eljárásmodok felől jön létre. A különbségek tetten érhetők egyrészt a kommunikációs aszimmetriának (*interactional asymmetries*) a feltárásával (Arminen 2005: 53), az olyan nyelvi jelenségekben, mint például – a teljesség igénye nélkül – a váltások szerkezete (*turn-taking organization*), a beszélgetés általános szerkezete (*overall structural organization of interaction*), a szekvenciák szerkezete (*sequential organization*), a beszédlépések kivitelezése (*turn design*) és a szóválasztás (*lexical choice*), másrészt a kontextus elemző vizsgálata során. A kontextus ui. fontos szerepet játszik az intézményes beszéd létrehozásában.

Többféle megnevezést is használtunk arra, hogy mit tesz a beszélő, amikor hatalmi vagy épp alárendelt pozícióját diskurzusalkotó tevékenysége során létrehozza (stratégia, eljárás). A fogalmak korántsem egyértelműek, tisztázásra, magyarázatra szorulnak. A stratégia szónak sok jelentése és meghatározása létezik. Munkánk során mi a van Dijk és Kintsch (1983: 64) szerzőpáros által kialakított felfogásra támaszkodtunk:

„a strategy is the idea of an agent about the best way to act in order to reach the goal.”

Az intézményes diskurzus résztvevőinek céljai szervezett és bonyolult hálózatot alkotnak, ami meghatározza beszélői magatartásukat. Ez bizonyos, a kutatás által körülhatárolható, meghatározott szerepű résztvevőkre jellemző nyelvi eszközök használatában nyilvánul meg. A hatalmi pozíciót létrehozó stratégiák (nem teljes) sorát mutatja be a tanulmány elemző része.

Az előzőekben szoltunk a kontextus fontosságáról a hatalmi viszonyok létrehozásában. A **kontextust** a KE értelmezésében a beszélők hozzák létre kölcsönös, együttműködő beszédtevékenységük során. A kontextus nem problémamentes fogalom (Arminen 2005: 30), problematikussága – a végtelen gazdagság – két forrásból fakad: egyfelől az olyan attribútumok széles spektrumából a beszédhelyzetben, mint a beszélők neme, kora, etnikuma, szociális státusza; másrészt pedig abból, hogy a kontextus maga is társadalomba ágyazott jelenség, amely magába foglalja ismereteinket, hiteinket a világról és arról, hogy mik a helyes eljárásmodok a kommunikáció során. A kép ezért sokszor túl összetett, homályos. A KE egy paradox megoldást kínál a problémára. A kontextus közvetlen forrás az elemző számára, ami az interakcióval **együtt** interpretálandó, de kerülendő a kontextus előre meghatározott, külön megadott forrásként kezelése (Arminen 2005: 32-35). Az ilyen együtt interpretálást fejezi ki az angol „*procedural relevance of institutional context*” terminus.

Összességében véve az intézményes diskurzus többféleképpen is meghatározható. A „korlátozó” jellegzetességéből kiindulva: olyan beszéd, amely bizonyos résztvevőket olyan helyzetbe hoz, hogy beszélhetnek, másokat pedig korlátoz abban, hogy kivitelezzenek bizonyos típusú diskurzív cselekvéseket. „Eljárás-specifikus” szempontból pedig meghatározott célok megvalósítására kivitelezett eljárások sora, amelyek megfelelő kontextust hoznak létre. A jogok és kötelezettségek mereven rögzítettek, előírtak. (Thornborrow 2002: 4)

Hogyan jön létre a dominancia a nyelvben? Melyek azok az **eljárások**, amelyek az aszimmetrikus viszonyt létrehozzák? A válaszadást az **irányítás** fogalmának segítségével kísérelhetjük meg. Thonus (1999: 226) más szerzők nyomán¹¹ azt állítja, hogy a hatalmi helyzetben levő személyek irányítják a diskurzus formáját, tartalmát és az egységek megoszlási arányait (*distribution*), ezáltal létrehozva egy domináns interpretációs keretet az események megítélés-

¹¹ „Walker and Elias (1987), Ulichny and Watson Gegeo (1989)” (Thonus 1999: 226).

sére (*dominant interpretative framework*). Az irányítás kivitelezésére számos eszközzel rendelkezünk, amelyek közül az egyik leghatásosabb a **kérdés**.

Wang (2006: 531) a hatalom fogalmát szociális és személyes aspektusra osztja (ez azonosítható az intézményes/személyes felosztással), ami összefüggésbe hozható a hatalom intézményesített gyakorlásával és hétköznapi megjelenésével. A lényeges különbséget Wang abban látja, hogy míg az intézményes hatalom megnyilvánulása nyílt (*overt*) addig a személyes rejtett (*covert*). Wanghoz csatlakozva Thornborrow tanulmányában azt mutatja be, milyen központi szerepe van a kérdésnek a hatalmi pozíció létrehozásában – a témairányítás alapvető eszközeként szekvenciális, következésképpen globális szinten is – a hétköznapi és intézményes kommunikációban, s mennyire különbözik a kérdések szerepe és alkalmazása ezen a két területen (Wang 2006, Thornborrow 2002: 24-26). Az intézményes kommunikációban különös szerepe van a kérdéseknek, hiszen a kérdésfeltevés joga szabályozott: az intézmény professzionális képviselője tehet fel kérdéseket, ilyen módon kontroll alatt tartva a felmerülő témákat is. Övé a kizárólagos témakezdeményező szerep. A tanulmányban közölt fontosabb intézmények (egészségügy, jog, oktatás, média, kereskedelem és mások) diskurzusainak vizsgálatából származó adatok meggyőző bizonyítékot nyújtanak a kérdésfeltevések arányáról (Wang 2006:541). Hámori Ágnes (2006) a beszédszituáció, a tematikai irányítás (lezárások, félbeszakítások, kezdeményezések), a háttéracsatorna-visszajelzés, valamint a stílus vizsgálatát végzi el, hogy a szereplők dominanciaviszonyait megállapítsa. Haworth (2006) munkájában a kontextus az egyik fő eszköze a dominancia viszonyok megteremtésének. Az előbb említett félbeszakítás létrehozhatja a versengés (*competition*) jelenségét, amikor a beszélők egyszerre szólalnak meg, és mindegyik magához akarja ragadni a szólás jogát (Huls 2000).

Az itt felsorolt eszközök a leginkább kutatott területek a nyelvészeti aszimmetria vizsgálatok terén. Azonban vannak általánosabb jelenségek is, amelyek kapcsolatba hozhatók a hatalommal, ilyenek az udvariassággal kapcsolatos beszélői eljárások.

A dominancia kérdése rejtetten vagy nyíltabban az **udvariassági elméletekben** is felmerül (Brown and Levinson 1987, Leech 1991). Gondolatmenetünk kiindulásaként idézzünk fel két részletet az udvariasság és hatalom kapcsolatáról:

„Whether power is preliminary or corollary to speech act selections, whether politeness is an instrument of dominance of power discrepancy, a move towards greater social distance or an instrument of solidarity and greater equilibrium of power, a move towards social intimacy, remains to be determined of various institutional discourse settings.” (Thonus 1999:229).

„Politeness is based upon recognition of differences of power, degrees of social distance, and so forth, and oriented to reproducing them without change.” (Fairclough 1989: 66).

Nem biztos, hogy szerencsés különböző művekből és szövegekörnyezetből kiragadott idézeteket egymás mellé helyezni, de itt mind a két szövegrészlet ugyanannak a kérdésnek a megfogalmazása. Az álláspontjuk azonban nem biztos, hogy egyezik, hiszen a felvetett kérdés az első idézetben két alternatív válaszadási lehetőséggel nyitva marad. Az első szerző azt állítja, hogy az udvariasság elsimítja a hatalmi különbségeket, a második pedig épp ellenkezőleg, azt, hogy az udvariasság a hatalmi pozíciók különbségének felismeréséből fakad és arra irányul, hogy változtatás nélkül reprodukálja azokat. Mind a két állítás igaz lehet, a különbség a beszélők társadalmi státuszában és az aktuális beszédszituációban keresendő. Az udvariasság mechanizmusa tehát valamiképp összefügg a dominanciával. Számos udvariassági elmélet létezik, ezek közül az előbb említett kettő esetében vizsgálom ezt az összefüggést. Maguknak az elméleteknek a részletes ismertetését nem tekintem feladatommak, mivel ezek elég ismer-

tek, többek között Nemesi Attila László érinti cikkében (Nemesi 2000), valamint nemrég jelent meg Szili Katalin (2007) tollából egy összegző tanulmány, amely a pragmatikai udvariasság keretében részletesen tárgyalja az udvariassági elméleteket.¹²

Leech (1991) udvariassági elmélete a beszédaktusok elméletéből nő ki. A grice-i maximákat gondolja újra és egészíti ki interperszonális retorikája keretében, hogy megmagyarázza, miért nem működnek sokszor a maximák, és miért fejezik ki magukat annyira közvetten a beszélők. A grice-i maximákat a következőkkel egészíti ki Leech: Tapintat, Nagylelkűség, Megerősítés, Szerénység. A hatalmi pozíció szempontjából közelítve ezek a maximák vagy valamilyen hatalommegvonásra, vagy a beszélgetőpartner számára nyújtandó „hatalomtöbblet” biztosítására adnak lehetőséget, ezzel hozzájárulva a Thonus által említett egyensúly megteremtéséhez. Brown-Levinson (1987) udvariassági elméletének központi fogalma az arc (negatív/tartózkodó arc, pozitív/kedvező arc), ehhez kapcsolódnak a különböző beszélői magatartások, amelyeket számos stratégiával valósíthatnak meg a kommunikáció résztvevői. A szerzőpáros állítása szerint az udvariassági stratégiák univerzális tulajdonságai a nyelvnek, ezt az álláspontot azonban sokan támadják. Egy univerzális jellemző viszont feltételezhető – az, hogy az udvariassági magatartást a beszélők között hatalmi viszonyok irányítják, akár azért, hogy egyensúlyba jöjjenek, akár azért, hogy újra generálódjanak. „Eléggé pesszimista elképzelésünk szerint minden illokúciós aktus (szándékot kifejező nyelvi cselekedet) valamilyen fokon arcfenyegető tevékenység (*face threatening act* = FTA) ezért a beszédpartnereknek együtt kell működniük” (Szili 2007: 15).

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a hatalom megnyilvánulása a diskurzusban széleskörűen kutatott jelenség a nyelvészetben, a filozófiában és a szociológiában, annál is inkább, aszimmetriától mentes párbeszéd csak elméletileg lehetséges. A hatalom mivel legnyilvánvalóbb az intézményes kommunikációban, ahol korlátozó és kontrolláló szerepe van. Szorosan összefügg a beszélő társadalmi szerepével és a beszédhelyzettel, kontextuálisan érzékeny jelenség. A hétköznapi beszédben az udvariassági szabályok és stratégiák gátolják a nyilvánvaló megjelenését, ezért rejtettebb formákban nyilvánul meg. Az aszimmetrikus viszonyok létrehozásában szerepet játszó, nyelvészetileg (különböző elméleti keretek között, sokszor több elmélet ötvözésével) kutatott eszközök a témavezetés, kérdések, félbeszakítások, udvariasság, stílus, kontextus. Kutatásunkban két elméleti keretet választottunk a dominancia viszonyok feltárására: a KE-t és a beszédaktus-elméletét (a továbbiakban BE). A következő szerkezeti egységben azt tárgyaljuk, miben különbözik ez a két megközelítés egymástól, hogyan alkalmazhatók egy kutatáson belül és hogyan járulhatnak hozzá a hatalmi pozíció leírásához.

2 Elméleti megfontolások

2.1 A BE és KE alkalmazása egy kutatáson belül

Hogyan alkalmazzunk, alkalmazhatunk-e egyáltalán különböző elméleteket egy (még ha komplex is, vagy különösen, ha komplex) nyelvi probléma vizsgálata során? Megvan-e, megteremthető-e a fogalmak átjárhatósága/kompatibilitása, és szükséges-e egyáltalán az ilyen átjárhatóság? Számos kutatás sikeresen ötvöz különböző elméleteket és módszereket, ami pozitívan hat az eredményekre (Haworth 2006, Huls 2000, Thonus 1999 és sokan mások).

Egyes kutatók (ld. Coulthard, Hymes, Sacks, Schefflen, Sinclair) megpróbálkoztak a fogalmak azonosításával (Coulthard 1985: 10), s az összehasonlításból azt látjuk, hogy soknak

¹² A terminológiát Szili Katalin (Szili 2007) fordításában veszem át.

nincs megfelelője a másik irányzat fogalomtárában. Szükséges-e az összehasonlítás? Ha melőzzük, elvégezhetjük a nyelvi anyag elemzését külön-külön különböző módszereket alkalmazva, és kapunk két különálló eredményt, amelyek alátámaszthatják a következtetés helyességét. Azonban az eredmények összevetéséhez szükséges, hogy kölcsönösen interpretálhatók legyenek, ami feltételezi a fogalmak megfeleltetését. Egy másik módja is elképzelhető az alkalmazásnak, amellyel elkerülhető a két elméleti keret közötti hidak keresése: ha hagyjuk, hogy a nyelvi anyaghoz alkalmazkodjon a vizsgálati módszer. A tanulmányozott szövegeknek bizonyos elemeit az egyik megközelítésre támaszkodva interpretáljuk, másokat mással. Az eredmények kiegészítik egymást, ami növeli a vizsgálat hatékonyságát.

Egy másik lehetséges megközelítés, ha a kérdésfeltevés az egyik elmélet szemszögéből történik, a válaszadás pedig egy másik elméleti keretben fogalmazódik meg. Például, amikor a beszélői intenciókat vizsgáljuk, és prekoncepciót építünk ki a beszélői szándékokra és azok diskurzusformáló szerepére vonatkozóan, az a BE szempontja és munkamódszere. Amikor azonban a szövegek aprólékos szekvenciális elemzésével kimutatjuk, hogy léteznek olyan beszélői eljárások, amelyek kifejezik és létrehozzák a beszélő domináns pozícióját a diskurzusban, akkor a KE szellemében végzünk vizsgálatást. Az így kapott eredményeket összevethetjük a performatív beszédaktusok vizsgálatával (BE), így megerősítést kapunk az eredményeinket illetően.

A BE és a KE, mint említettük, számos ponton különböző elméletek, az általuk alkalmazott megközelítés akár két végletnek is tekinthető, hiszen a BE analitikus tudomány, **spekulatív módszerrel** dolgozik, a KE következtetései pedig az **autentikus** nyelvi adatból készült transzkripció aprólékos leírásából és értelmezéséből származnak. Beaugrand (1996) terminusaival élve, a BE kutatóit nevezhetjük „homework linguist”-nek (szobatudós), a KE művelőit pedig „fieldwork linguist”-nek (terepkutató)¹³, aki azonban az előző típusú kutató jellemzőivel is rendelkezik (az összegyűjtött anyag intuitív feldolgozása tekintetében). A BE megközelítése **szabályokat** és **lépéseket** fogalmaz meg, ezekben feltételeket határol körül **szükséges és elégséges** kritériumokat tartva szem előtt, ezek osztályait és az osztályok között felépülő hierarchikus viszonyokat állapítja meg. A KE másként jár el, **vonakodik a teoretikus előfeltevésektől**. A következő táblázat összefoglalja a két nyelvészeti irányzat jellemzőit, valamint összehasonlítást nyújt:

¹³ A két fogalom abból a felfogásból nő ki, hogy a tudományművelés a térképészethez hasonló. A tudományos kutatás feltérképezi a környezetét, bár a térkép soha sem készül el véglegesen, ugyanúgy, mint ahogy a földrajzi térképek soha sem pontosak. Beaugrand kétféle térképről beszél: külső és belső (outside map, inside map) térképről. Az első a megfigyeléseket rögzíti, a másik a gondolatokat és a hiedelmeket, hogyan szerveződik a világról és a társadalomról való tudás. A „terepkutató” adatokat gyűjt és praktikusabb tudásra tesz szert, mint az „otthon dolgozó nyelvész”/„szobatudós”, aki intuíciójára és nyelvi kompetenciájára támaszkodva következtet (Beaugrande 1996: 35).

KE

BE

KIALAKULÁS

A **KE** a 60-as évek elején alakult ki a **goffmani diskurzuselemzésből** és az **etnometodológiából**. Az elkülönülés a KE és az etnometodológiai irányzat között akkor kezdődött, amikor Sacks, Schegloff és Sudnow együtt dolgoztak Goffmannal és Garfinkellel, így nyilvánvalóbbá váltak a nézeteltérések (Psathas 1995: 6).

Goffman szociológiai elmélete nagy hatást gyakorolt az interakcióelméletre. Garfinkellel együtt alapítják meg az etnometodológiai irányzatot, amely később a **KE** gerincét is adja. Pszichiátriai kutatásokból indultak ki, az **együttes jelenlét** (*co-presence*) jelenségét helyezve érdeklődésük középpontjába, az **interakció szerveződését** vizsgálták. **Mesterséges** körülmények között hoztak létre hétköznapi szituációkat.

A goffmani **keretelemzés** (*frame analysis*) azt kutatja, hogy a társalgás **résztevői** (*actors*) hogyan jelenítik meg tapasztalataikat az interakció során. A beszélőket osztályozták, csoportokba sorolták a diskurzusban betöltött **tipikus szerepük** szerint. A résztvevők rendelkeznek valamilyen **társas arccal**, viszonyuk valamilyen **keretet** (*frame*) hoz létre. A vizsgált jelenségek között nagy jelentőséget tulajdonítottak a nem verbális eszközöknek, az arcvédelmi stratégiáknak, hogyan tereli a kommunikációs csatorna, illetve kód kiválasztása a diskurzust meghatározott keretek közé. A goffmani arc fogalma azt az értékelést takarja, amelyet egy személy a társadalmi kapcsolatai során önmagához rendel.

Egy másik fontos fogalom a **vonat** (*line*) – azoknak a szándékos verbális és nem verbális cselekedeteknek az összessége, amelyekkel az egyének kifejezik a **viszonyulásukat** a szituációhoz, amelyben a társalgás zajlik (és amelyet a társalgás más résztvevőinek tudomásul kell venniük). Az interakciós viselke-

A **BE** kialakulását tekintve az oxfordi **analitikus/neopozitivist** filozófiai iskolát tudhatja előzményeként (Thomas 1995: 29, Szili 2004: 65-71, Schlembruck 2005). Más kutatók jellemzése szerint nincsenek különösebb nyelvészeti előzményei, művelői, akik magas szintű filozófiai, logikai és nyelvészeti háttérismeretekkel rendelkeztek **logikai, filozófiai** problémákra keresték a választ. A **BE** az ókori filozófiából is meríthetett ihletet (Kobozeva 1986: 11). Valóban, a felismerés, hogy nem minden megnyilatkozás igaz vagy hamis állítás, már az ókoriak írásaiban is megjelenik.

Az elméletet az a felismerés hozta létre, hogy a nyelv a hagyományos (logikai szemantikai) keretek között nem írható le, vagyis így nem fedhető fel a működése. Elkülönül a **pragmatikai** és a **szemantikai** jelentés, Austin híres előadásaiban megkülönbözteti a **lokúciós, illokúciós és perlokúciós** aktusokat (Thomas 1995: 29, Szili 2004: 76, Farkas – Kelemen 2002: 178). Az elmélet megszületését az austini 1952, 1955-ös előadássorozathoz kötik, amely 1962-ben látott napvilágot nyomtatásban. A *How to do things with words* című írás már egy kiforrott, kész elméletet tár az olvasó elé, amelyet más nyelvészek (Searle, Strawson) továbbgondoltak, módosítottak, azonban az alapvető posztulátumokon jelentősen nem változtattak.

désnek konzisztensnek kell lennie a társas arculattal (Schlebruck 2005 alapján).

VIZSGÁLATI CÉL

A **KE** célja a **társadalmi struktúrák** működésének a feltárása, a hétköznapi társas rituálék létrejötte és újra generálódása (fennmaradása) mechanizmusának a feltárása, amihez a nyelv működése az egyik megközelítési mód.

A **BE** tárgya a **nyelv működésének és használatának** (kommunikáció, nyelvhasználat) megismerése.

MÓDSZER

A **KE** hangsúlyozottan kiemeli az előzetes **hipotézismentességet** (bár feltevésünk szerint a valóságban ez nem kivitelezhető, mivel rendelkezünk egy általános tudással a világról és egy hipotézisépítő képességgel, valamint tanulmányaink során eljárásokat sajátítottunk el a helyes gondolkodáshoz és következtetéshez). A **KE** az **aktuális** beszéd transzkripciójának aprólékos megfigyeléséből indul ki, pontos leírását adja a jelenségnek. Ennek alapján alkot szabályt, kategóriát.

A **BE paraméterek, hipotézisek** felállításával közelít a nyelvhez, a vizsgált nyelvi jelenséghez, logikai problémákat old meg a szükséges és elégséges kritériumok felállításával, alapelveket, tág kategóriákat határol körül és később ezeken finomít (ld. Szili 2004: 88-90).

LANGE- VAGY PAROLE-VIZSGÁLAT?

A **KE**-ben egyértelműen parole-jelenségek képezik a kutatás tárgyát, az elméleti, elvont nyelvrendszert nem veszik figyelembe a vizsgálatok során.¹⁴

A **BE** közelebb áll a langue-vizsgálathoz, mit a parole-vizsgálathoz. Pragmatika, természetből fakadóan (mivel a jelentést az aktuális kontextusban tanulmányozza), a parole-vizsgálat, azonban a beszédaktusok sokak szerint a *langue-hoz* tartoznak.¹⁵

¹⁴ Léteznek ettől eltérő megközelítések is, ld. Iványi 2000

¹⁵ „Bár *mint aktusokat* hajlamosak lennénk inkább *parole-jelenségeknek* tekinteni őket, az illokúciós jelenségek konvencionális jellegére vonatkozó előbbi megjegyzés mégis azzal a nézettel cseng össze, hogy a beszédaktusok a *langue* részeként tanulmányozandók.” (Farkas – Kelemen 2002: 182, kiemelések az eredetiben) Az illokúció, logikus beszédaktus a konvencionális nyelvi jelentés hordozója, ami explicitté tehető és a beszélői akarat kifejezője, ezzel szemben a perlokúció a hatás, nem konvencionális a jelentése, ami nem tehető explicitté (Farkas & Kelemen-féle példák 2002: 181):

(11) Önt ezennel utasítom, hogy *p* (tegye meg *a-t*).

(12) *Önt ezennel megijesztem, hogy *p*.

NYELVI ANYAG

A KE kutatásának alapja az **autentikus**¹⁶ nyelvi anyagból szigorú szabályok szerint készült átirat. A kutató feladata az átirat (*transcription*) **interpretálása**, ebből von le következtetéseket és jut el az absztrakció magasabb szintjeire.

A kutató saját nyelvi **intuíciója** alapján hoz létre példákat.

AZONBAN

Nem lehet azt sem állítani, hogy a **KE** nem állít fel **másodlagos apparátust**, paraméter-rendszert. Ilyen például Schegloff legújabb összefoglaló műve, amely a **KE** grammatikájának is nevezhető, a *Sequence Organisation in Interaction* (Schegloff 2007), az első nagy teoretikus áttekintés, amely a **KE** alapjául szolgáló szabályokat és technikai/fogalmi apparátust foglalja magába,¹⁷ kimondottan egy jelenségnek (a szekvenciák szerveződésének) a technikai részleteire koncentrálnak.

A **BE** nem pusztán egy lingvisztikai elmélet, hanem alkalmas arra, hogy modellezze a társadalmat. Filozófiai és **társadalomelméleti** vonulatai is vannak, pl. a performatívumok jellegzetes példái sokszor a társadalmi intézmények nyelvében fordulnak elő (nem egyszer például a jogi nyelvben). Habermas társadalomfilozófiájában felhasználja a **BE** fogalomkészletét, s Searle is a társadalomfilozófia felé fordul a 90-es években (Farkas & Kelemen 2002: 206-207).

2.2 A performatívumok szerepe a hatalmi diskurzusban

A hatalmi viszonyok vizsgálatáról a KE módszereivel már esett szó az előző szerkezeti egységben, de hogyan vizsgálható a téma a BE keretében? Az elmélet alkalmasnak tűnik a dominanciaviszonyok vizsgálatára, mivel a **performatív beszédaktusok** alkalmazása (annak módja) összefüggést mutat a beszélők szociális státuszával. Az intézmények nyelvénél maradván, a performatívumok,¹⁸ különösen azok bizonyos csoportja, árulhatnak el sokat az aszimmetriáról a kommunikációban, a következő kritériumok vizsgálata révén: a performatív aktus típusa, explicit/implicit volta, ezek foka (udvariassági stratégiák alkalmazása) sikeressége/ sikertelensége (ennek okai). A performatívumok összefüggésbe hozhatók az intézmények nyelvével, nem véletlen, hogy Austin is annyi példát hoz fel az intézményes szóhasználatból, leginkább a

¹⁶ Spontán, beszélt nyelvi szöveg, amely létrejöttének természetes közegében került rögzítésre.

¹⁷ Psathas (1993) műve is hasonló szándékkal készült, azonban inkább az irányzat kialakulásának, alapelveinek ismertetését tűzte ki célul, és a KE legfontosabb kutatási területeit, problémáit globálisabban mutatja be.

¹⁸ A performatívumok szerepéről többet árul el a következő idézet: „A performatív megnyilatkozások a nyelvnek egy olyan szektorát képviselik, mely közvetlenül mutatja a nyelv társadalmi beágyazottságát, illetve annak lehetőségét (sokak szerint szükségességét), hogy a jelentést intézményes konvenciókkal magyarázzuk. Azok a konvenciók, melyeket egy-egy performatív megnyilatkozás értelmezésekor figyelembe kell vennünk, különböző mértékben „intézményesültek”, vagyis különböző mértékben kapcsolódnak egy formálisan is fennálló társadalmi intézményhez. A jogi procedúra részeként tett megnyilatkozások (vádemelés, vád alól való felmentés, tanú eskütétele) függenek leginkább az ilyen intézményektől, míg a skála másik végén olyan performatívumokat találunk, melyek nem intézményesültek abban az értelemben, hogy például szankciók vonatkoznának rájuk, az utóbbiak közé tartozik természetesen az ígéret. A formálisan fennálló intézmény hiánya azonban nem jelenti azt, hogy az ígéret aktusa kevésbé lenne konvencióknak alávetve: ebben az esetben nagyon általános, bizonyára a társadalmiság alapjával összefüggő konvenciókról van szó.” (Farkas & Kelemen 2002: 177)

jogi nyelvből (Austin 1990). Ezek a jellemzők beépíthetők a szöveginterpretációba és kiegészítik a KE eredményeit.

A performatívumokat Austin (1990) választja külön a konstatívumoktól és úgy jellemzi őket, mint olyan beszédaktusokat, amelyeknek nem tulajdonítható igazságérték. Inkább a cselekedet sikerességéről vagy sikertelenségéről beszélhetünk a szükséges érvényességi feltételek teljesülése vagy nem teljesülése esetében. A performatív aktusokban az illokúció nyilvánul meg (a beszélő szándéka). A konstatívumokról beszélve eltávolodunk az illokúatív/perlokúatív aspektusoktól, és a lokúciót helyezzük előtérbe. A performatívumok esetében az illokúciós erőnek szentelünk nagyobb figyelmet (Austin 1990: 143). Kétféle illokúciós erőt különböztet meg Krékits (2006: 29): a **külsőt** és a **belső**t. Külső illokúciós erő:

„ha a beszélő hatása az energia, a hatalom különböző módon nyilvánul meg. Ezzel összhangban megállapíthatjuk, hogy a beszélők hatalmi helyzetben, státusban meglévő különbségek fokozatok is illokúciós erő megnyilvánulásának az elemeit hordozzák magukban.”

Belső illokúciós erő:

„ha a beszélő különböző mértékben kötelezi el a címzettet, más szavakkal, különböző mértékben készíti cselekedetében felelősségvállalásra” (Krékits 2006: 29, ld. még Krékits 1993: 24-25).

Elemzésünkben Krékits (1993, 2002) performatív beszédaktus osztályozására támaszkodunk, amelyet a kutató Austin, Apresjan és saját eredményei alapján dolgozott ki (Krékits 2006: 11-12). A performatívumok **expliciten**, vagy különböző okokból (udvariasság, eltérő társadalmi státusz) **impliciten**¹⁹ jelenhetnek meg a beszédben. Austin a III. előadásban (Austin 1990) különbözteti meg az explicit és implicit beszédaktusokat. Az implicit beszédaktus esetében a hallgatónak választási lehetősége van, kövesse-e az utasítást/kérést/egyéb performatív beszédaktust vagy sem. Közvetlenül (direkt módon) maga az ige más nyelvi eszközök közreműködése nélkül szerepel, közvetetten, amikor az ígét más nyelvi eszközökkel kombinálva használjuk a diskurzusban. A lokúció, illokúció és a perlokúció – **univerzális** nyelvi jelenségek, nem úgy, mint a performatív aktusok, amelyek **nyelvspecifikusak**.

A fenti rövid összefoglalásból kiderül, hogy a KE és a BE nagymértékben különböznek egymástól, mind előzményeiket, alaptételeit, mind munkamódszereit tekintve. Mégsem kizárt a két elméleti keret együttes alkalmazása, hiszen a kutatás által felvetett kérdések megválaszolását mindkettő lehetővé teszi.

3 Elemzés: aszimmetrikus viszonyokat létrehozó eszközök vizsgálata jogi szövegekben (orosz nyelvű népbírósági tárgyalások alapján)

3.1 A vizsgált nyelvi anyag bemutatása, a kontextus szerepe

Az elemzés során használt korpusz az igazságszolgáltatási diskurzushoz sorolható, orosz nyelvű átirat a KE szellemében (az átiratban használt jelölések feloldása az 1. függelékben). A transzkripció egy televíziós műsor keretében levetített **bírósági tárgyalásból** készült («Час суда», vagyis *Az ítélet órája* című műsor), amely a **népbíróság** (vagy békebíróság /мировой суд/) munkáját mutatja be²⁰ és az NTV műsorán került rögzítésre 2005. szeptember 28-, 29-én

¹⁹ Példák az explicit és implicit beszédaktusokra a VI. előadásból (Austin 1990: 82): Ígérem, hogy ott leszek./ Ott leszek.

²⁰ „Мировые судьи рассматривают семейные, несложные трудовые и имущественные споры, а также

16:00-kor. Négy tárgyalás szövegét transzkribáltuk (1038 soros átirat), az egyik tárgyalás szövegének a transzkripciója, a 3-sal jelölt eset már korábban publikálásra került (Sahverdova 2007: 71-77), a további három eset még nem került publikálásra teljes egészében. Terjedelmi okokból ez jelen tanulmányban sem tehető meg. Mind a négy szövegből példákat hozunk az általunk vizsgált jelenségekre.

Hogyan jellemezhetjük a beszélők céljait az általunk vizsgált speciális jogi diskurzusban? A diskurzus háttérében a beszélői szándékok szervezett és bonyolult hálózata húzódik meg, melyeket különféle szempontok alapján osztályozhatunk: személyes/intézményi célok, de olyan személyes célok, amelyek valamilyen szinten egyeznek az intézmény céljaival. Megkülönböztethetünk globális/alárendelt célokat, például a panaszosnak (*учмеу*) az a célja, hogy vélt vagy valós kárát kompenzálják. Ez a személyes indíttatású szándék találkozik a jogi intézmény igazságszolgáltatási funkciójával. Ilyen módon a szereplő beleillik az intézményes szituáció forgatókönyvébe.

A intézményes képviselő, bíró (*судья*) célja igen elvont: igazságot kell tennie, vagyis alcélokra bontva interpretálnia kell az eseményt, a törvénycikkelyt, valamint alkalmazni a konkrét eseményből készült interpretációra a törvény szövegét. Ez azonban csak egy szűk szegmense a cél- és attitűdrendszernek, amely egy ilyen diskurzusban megnyilvánul, pontosabban annak létrehozását befolyásolja. Azok a stratégiák, amelyeket mi vizsgáltunk s felfedezni vélünk az említett szövegben – olyan stratégiák, amelyek az esemény bírói interpretációjával függnek össze. Az, amit a szereplők elmondanak, nem mindig felel meg annak a követelményrendszernek, ami egy szabatos eseménybemutató során kívánatos, még ha íratlan szabályként is. A kulcsszó itt a kompetencia: a beszélők elmondják az eseményeket, pontosabban válaszolnak a bíró kérdéseire, aki azokat szakmai tudása alapján fogalmazza meg, s vezeti a kihallgatást. Nem csak az a fontos, hogy az eseményeket elmondják a szereplők, hanem az is, hogy milyen ezeknek a nyelvi megformálása. A bírósági ülés „ceremóniájának” is van egy követelményrendszere, aminek minden teremben történő dolognak meg kell felelnie, s ez is a bíró kompetenciájába tartozik.

A népbíróság munkája a 18. lábjegyzetben találhatóakon kívül abban különbözik az általános bíróságok munkájától, hogy a szereplők száma kevesebb: nincs ügyvéd, sem ügyész, hanem csak a panaszos, a vádlott és a bíró, valamint a bírósági tisztviselő, illetve, amennyiben szükséges, a tanúk és a szakértők. Tehát jelen igazságszolgáltatási intézmény egyetlen professzionális képviselője a bíró. Amint az első részben is említettük, nagy különbség van a professzionális és nem professzionális szereplők hatalmi státusa között. Mindkettőnek eltérő a világismerete, ezért a bírósági tárgyalás során létrejövő szituációkat különbözőképpen értelmezik. Az intézményes diskurzus domináns képviselőinek hatalma valamilyen feltételekhez kötődik, s hogy ezt a szerepet betöltse, meg kell felelnie bizonyos követelményeknek. Ezek egészen különbözőek lehetnek, azonban van egy állandó követelmény: az, hogy rendelkeznie kell a szereppel kapcsolatos speciális tudással. Ebből a szemszögből közelítve tehetünk egy olyan megállapítást, hogy az intézmény képviselőjének hatalma tudásából fakad, ami képessé teszi őt arra, hogy az irányító szerepet betöltse. Az intézményes diskurzusban előírtak a jogok és köteleességek, s ezek a szereposztással függnek össze. A továbbiakban három általános el-

уголовные дела, мера ответственности по которым не превышает двух лет лишения свободы. Мировые судьи призваны разгрузить суды общей юрисдикции и облегчить доступ граждан к правосудию.”
 [A népbíróság egyszerű családi, munkajogi és tulajdonjogi vitákat tárgyal, valamint olyan büntetőjogi eseteket, amelyekben a kiszabott büntetés nem haladja meg a két év szabadságvesztést. A népbíróságok feladata a bíróságok terhelésének csökkentése és az igazságszolgáltatás könnyebb elérhetősége az állampolgárok számára.] (http://www.mrm.ru/news/vao/nk/z_5871/, online available 24.07.07, 14:33)

lentétpárt állapítunk meg, amelyek körvonalazzák a kompetencia szempontjából a professzionális/nem professzionális beszélő közötti különbségeket, amiből a professzionális résztvevő hatalomtöbblete fakad. Az összes szereplő részt akar venni a játszmában és elfogadja a szereposztást. Tulajdonképpen az általunk meghatározott ellentétpárok nem mellérendelők, hanem különböző szintjei a szakmai kompetenciának.

Professzionális szereplő	Nem professzionális szereplő
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Tudja</i>, hogy működik az igazságszolgáltatás • <i>Helyesen és szabatosan</i> használja a jogi terminológiát • <i>Aktív</i> szerepet játszik az igazságszolgáltatási folyamatban 	<ul style="list-style-type: none"> • Rendelkezik egy <i>elképzeléssel</i> az igazságszolgáltatási folyamatokról • Rendelkezik egy <i>elképzeléssel</i> a jogi diskurzusról • <i>Passzív</i> szerepet játszik az igazságszolgáltatási folyamatban

1. táblázat

Az első két pár szorosan összefügg egymással, az igazságszolgáltatás működésének ismerete feltételezi a jogi terminológia ismeretét. A speciális tudása révén a professzionális szereplő képes irányítani az eseményeket, aktív szerepet vállalni benne.

Említettük, hogy a kontextust a KE nem adottként, előírt, változatlan jelenségként építi be a szövegelemzésbe, hanem a szekvenciális elemzés menetében, az interpretáció során maguk a beszélők építik fel azt. Azonban a nagyobb áttekinthetőség érdekében megbontjuk a kontextus fogalmát külső és belső kontextusra. A külső kontextus ismertetése során azt a néhány körülményt írjuk le, amelyek közt a tárgyalások zajlanak, illetve az események forgatókönyvét, a belső pedig az, amely a szöveg interpretációja során bontakozik ki. A hatalmi viszonyokat mind a kettő tükrözi, a következtetéseket alátámasztja.

A szereplők, a nézőközönség elhelyezkedése a szokásos bírósági tárgyalásokat idézi, apró eltérésekkel. A bíró egy emelvényen ül, talárt visel, a háta mögött az állami és a helyi igazgatási hatalom jelképei, zászlók és címerek láthatók. Kezében a bírói kalapács, szintén hatalmi attribútum. A bíró belátja az egész termet. A panaszos és a vádlott a számukra kialakított helyeken állnak, néhány lépésre egymástól, s ahhoz, hogy egymást lássák, meg kell fordulniuk. A tanú, amennyiben szükséges a tanúvallomás, mindig a mellett a szereplő mellett foglal helyet, aki mellett tanúskodik. A megvilágítás talán az egyetlen, ami arra utal, hogy a bírósági tárgyalás a médiában vetített esemény. A bíró helye van legerősebben megvilágítva, a panaszos és a vádlott a megvilágított terület periferiáján helyezkednek el, a közönség félhomályban van. A közönség teljesen passzív, ez is a jogi procedúra követelménye. A tárgyalások a következő forgatókönyvet követik: az eljárás két nagyobb részre osztható, a bizonyításra és az ítélethirdetésre. A bizonyítás tartalmazza a panaszos és a vádlott kihallgatását, a tanúvallomások, illetve a szakértői vélemények ismertetését, az ítélethirdetés pedig az indoklást, az ítéletet és a szankciókat (ld. még Sahverdova 2007: 57).

3.2 A stratégiák klasszifikációja

A szövegek elemzése során a következő, professzionális és nem professzionális diskurzus résztvevőkre jellemző nyelvi eljárásokat különböztettünk meg, amelyek tükrözték a hatalmi viszonyokat:

3.2.1 A témakezeléssel kapcsolatos stratégiák

3.2.1.1 Témakezdés elfogadása

3.2.1.2 Témakezdés figyelmen kívül hagyása

3.2.1.3 Témakezdés, „letiltása”

3.2.2 Bírói javítások, magyarázatok

3.2.2.1 Stílusjavítás ismétléssel

3.2.2.2 Szakszavak téves használatának javítása

3.2.2.3 Szakszó magyarázata

3.2.2.4 Szakszó pontosítása

3.2.3 A félbeszakítások típusainak osztályozása

3.2.3.1 A bíró (szakember, az intézmény képviselője) szakítja félbe a résztvevőket

3.2.3.1.1 „Letiltott” témakezdés

3.2.3.1.2 Az elhangzottak jóváhagyása, bátorítás a téma folytatására

3.2.3.2 Professzionális és nem professzionális szereplők

3.2.3.2.1 Témakezdeményezés

3.2.3.3 Nem professzionális szereplők

3.2.3.3.1 Igenlés, az együttműködés kifejezése

3.2.3.3.2 Etikett kifejezések (bocsánatérés)

3.2.3.3.3 Érzelemkifejezés (felháborodás)

3.2.1 A témakezeléssel kapcsolatos stratégiák

Az elemzésünket a professzionális szereplő beszédének vizsgálatával kezdjük, szem előtt tartva az 1. táblázatban felsorolt ellentétpárokat. A szembeállításban mindig megjelenik a másik fél jellemzése is. A bíró tudja, hogyan működik az igazságszolgáltatás. Az egész folyamatot ő irányítja, a 3.1 fejezet végén említett szerkezeti egységeket kihirdeti.²¹

A következő példákba a bíró megkéri, vagy felszólítja a panaszost, hogy ismertesse a vádat, szempontok (általában milyen kár okozása történt, milyen körülmények között miért pont annyi a kártérítés összege, amennyit a panaszos követel) megadásával. Ezzel kezdődik az eset ismertetése és a panaszos kihallgatása.

1. (B) [Что же произош]ло; как они вас обидели,

(Mi történt, mivel bántották meg?)

2. (B) Наталья Игнатьевна; (-) поясните пожалуйста суду; (-) в связи с **чем** (-) вызвано ваше, (вздых) обращение в **суд**, (-) почему вы

²¹ Bíró (B), panaszos (P), vádlott (V), tanú (T), a példa elején található szám a tárgyalt eset száma az adatbázisban.

требуете (.) взыскать (-) с соседа по подъезду, (-) Яна Мироновича (-) Скороходова, (--) десять тысяч рублей, (-) что он такое сотворил;
 3. (В) Таак (-) уважаемый Валерий Иванович (.) поясните пожалуйста (.) в связи с чем (-) с какими обстоятельствами вашему автомобилю был причинен вред (.) за который вы требуете взыскать 9340 рублей с ответчика;

(Natalja Ignatyjevne, kérem, magyarázza el a bíróságnak, mivel kapcsolatos az, hogy ön (sóhaj) hozzáánk fordult, miért követel a lépcsőházi szomszédjától, Jan Mironovics Szkorohodovtól tízezer rubel kártérítést, mit művelt az illető?)

4. (В) Андрей Константинович (.) поясните пожалуйста суду в связи с чем вы обратились (-) с иском (.) к дирекции льдинозаказчика, (.) и что за вред вам причинили как вы указали моральный и материальный вред; (--) в чём он заключался,

(Andrej Konsztantyinovics, magyarázza el a bíróságnak, mivel kapcsolatos az ön keresete a jégmentesítő társasággal szemben, milyen kárt okozott ez a társaság önnek, ahogy ön jelezte, erkölcsi és anyagi kárt, az miben áll?)

A bíró dönti el, mikor történik az áttérés a vádlott kihallgatására, amelyet általában valamilyen diskurzusjelölő előz meg (*так, хорошо, понятно: nos, jó, érthető*, ld. a következő példákat), amelynek jelentése az, hogy az előző rész lezártnak tekinthető, új következik. Nem ritka a félbeszakítás is (3. esetből hozott példa) – a bíró már tisztában van a panaszos verziójával és nem kíváncsi a további részletekre. A beszélők soha nem tiltakoznak a félbeszakítás és a témaváltás miatt, nem alakul ki a versengés (*struggle*) a beszéd/téma folytatásáért.

1. (В) Так (-) давайте выясним у ответчика как обнаружилось- такое- несоответствие- почему вообще оно произошло; (--) поясните пожалуйста; (-) уважаемая (--) Зоя Ивановна (-) как директор фабрики-

(Nos, akkor derítsük ki a vádlottól, hogyan derült ki ez a félreértés, hogyan történt egyáltalán, magyarázza meg, Zoja Ivanovna, mint a gyár igazgatója!)

2. (В) Хорошо; (-) давайте спросим господина Скороходова (-) какие выводы он сделал (.) и что он видел

(Jó, akkor kérdezzük meg Szkorohodov urat, milyen következtetéseket vont le és mit látott!)

3. (В) [Понятно; (.) Валерий Иван'ч; (.) хорошо; (.) тогда мы теперь допрашиваем Ответчика (.) будьте любезны (-) Артем Сергеевич (--) поясните какаким образом (-) почему вы завладели (-) чужой собственностью (-) и вернули ее в таком состоянии.

(Értem, Valerij Ivanovics, jó, akkor most a vádlottat hallgatjuk ki, legyen szíves, Artjom Szergejevics, magyarázza meg, milyen módon került önhöz más tulajdona és miért adta vissza azt ilyen állapotban?)

4. Да (-) давайте тогда послушаем тогда (-) представителя ДЭЗА,

(Jó, akkor hallgassuk meg a DEZ képviselőjét!)

A kihallgatások végét záró formulák jelölik, ezeket követik, az ítélet kihirdetését megelőző formulák, amelyek a következő példában kerülnek bemutatásra, illetve ezt (az ítélethirdetést) követően a bíró nem verbális cselekedettel (kalapácsütéssel) zárja a tárgyalást. Ez szükséges körülménye (austini értelemben) az ítélezésnek, minden ítélethirdetésnél elhangzik.

1. (B) Прошу садит^я; (3 сек) кххех (2 сек) оглашается решение суда^а,
 (Kérem, üljenek le! (köszörüli a torkát) kihirdettetik a bíróság döntése.)
2. (B) Прошу сад^иться; (4 сек) тишина в зал^ее пожалуйста; (два стука молотком) (2 сек) оглашается решение суда;
 (Kérem, üljenek le! Csend kérettetik a teremben, kihirdettetik a bíróság döntése.)
3. (B) Прошу садит^{ься}! (4 сек) Оглашается решение суда (2 сек)
 (Kérem, üljenek le! Kihirdettetik a bíróság döntése.)

A bíró a folyamat irányítója. Az előző részben említettük a kérdések meghatározó szerepét a témairányításban és a témairányítás meghatározó szerepét a dominanciaviszonyok kialakulásában. A kérdező szerep szinte kizárólag a bíróé, a beszélő választása is külválasztással (ld. Iványi 2001) történik, a bíró a választó fél. A tárgyalások további szereplői legfőlegb teen-dőikre kérdeznek rá, például kimehetnek-e a teremből, vagy maradjanak, hívhatják-e a tanút. Az általunk vizsgált esetekben három magatartást különítettünk el a beszélők részéről a téma-kezdeményezésre:

1. elfogadott, sikeres témakezdeményezés,
2. a többiek részéről figyelmen kívül hagyott témakezdeményezés,
3. megszakított, „letiltott” témakezdeményezés.²²

²² A panaszos negatívan minősíti a vádlottat, miközben félbeszakítja. A bíró rendre utasítja, és negatívan minősíti a panasztételt, zavarosnak, homályosnak nevezi. A panaszos bocsánatot kér. Beszélőváltás történik, a bíró félbeszakítással átveszi a szót, új témát kezd.

3. (B) [А вы] определили сразу (-) что приступ аппендицита?
 (V) Дааээ (-) я с этим раньше имел дело (-) определил что приступ аппендицита,
 (B) [Вы по образованию не медик,]
 (P) [(??) и в маш^инах разбирается [и в аппендиц^итах,]]
 (B) [Одну секундочку]; (.) истец; (--) /стучит молотком, угрожающий жест молотком в сторону истца/
 (P) [Извините]
 (B) [Мы вам давали] слово; (-) вы не смогли сформулировать чет^ко - (-)
 (P) [Извините]
 (B) [До конц^а] - (-) извините (.) и пра^вильно (-) пожа^луйста (?? теперь) дайте нам разобрат^{ься} с отве^тчиком; (-) если будет дополне^ние, (--) вы сможете за-
 дать вопр^{ос}[ы],

((B) És ön rögtön megállapította a vakbélgyulladást?
 (V) Igen, volt már korábban ezzel dolgom, megállapítottam, hogy vakbélgyulladás.
 (B) Ön végzettsége szerint egészségügyi dolgozó?
 (P) Az autókhoz is ért és a vakbélgyulladásához is!
 (B) Egy pillanat, panaszos! (Kopog a kalapáccsal, fenyegető gesztust tesz a kalapáccsal a panaszos felé))
 (P) Elnézést.
 (B) Kapott már szót, de nem volt képes világosan körvonalazni...
 (P) Elnézést.
 (B) Végig, és már bocsásson meg, helyesen, kérem, most hagyja, hogy tisztázzuk az eseményeket a vádlottal, ha szükséges a kiegészítés, ön felteheti a kérdéseit.)

Az ilyen tiltások mindig a bírótól származtak és a tárgyalás menetének valamilyen szabálytalan mozzanatát korrigálták. Egyébként, amint a 2. táblázatból (Sahverdova 2007: 62) is kiderül, nemcsak a bíró kezdeményezett új témát, hanem a többi résztvevő is, legfeljebb nem a kérdés eszközével élt témaváltáskor. A 3. eset 308 soros transzkripciójában a témakezdeményezés a következő képet mutatta:

A témakezdeményezésre adott reakció	Szereplők			
	Bíró	Panaszos	Vádlott	Tanú
Elfogadott, sikeres témakezdeményezés	21	3	7	1
Figyelmen kívül hagyott	--	2	--	--
„Letiltott” témakezdeményezés	--	1	--	--
Összesen	21	6	7	1

2. táblázat

3.2.1.1 A témakezdeményezés elfogadása

A következő részletben arra látunk példát, hogyan történik az új téma felvetése ill. annak elfogadása a beszélőpartner által. A bíró félbeszakítással, vagy az ereszkedő hangsúly által biztosított beszélőváltásra alkalmas helyen új témákat kezd, amelyeket a panaszos elfogad és folytat.

3. (P) Ээ я что ии начал ээ искаать, (-) думал может быть гдее-то (.) ктоо-то (.) чегоо-то ээ знаает, (-) начал спраашивать всех; (.) никто (.) никто ничего не видел /разводит руками/ наконец (.) вот (.) потом; в конечном итоге вот привез мне; [сам]

В) [Ну чер]ез какоое время; (-) он привез на это же меесто прям;

(P) (Хааа на выдохе) да;

(В) Вы (.) свой автомобиль оставили в определененном виде; (.) да! (--)
он был к моменту (-) когда вы его покиинули, (.) полностью отремонтированный; на нем нее было повреждеений

(P) Конечно (--)
он был совершенно (-) почти новый;

((P) *Öö, én hogy mit és elkezdtem öö keresni, gondoltam, hogy talán valahol valaki valamit öö tud. Elkezdtem mindenkítől kérdezősködni, senki, senki semmit nem látott (széttárja karjait) aztán, ja, majd, végső soron, ja, ő maga hozta vissza nekem.*

(B) *De mennyi idő múlva, egyenesen ugyanarra a helyre?*

(P) *(Kilégzéssel) Igen.*

(B) *Ön meghatározott állapotban hagyta gépjárművét? Igen! Abban a pillanatban, amikor ön ott hagyta, teljesen rendbe volt téve, sérülések nélkül?*

(P) *Persze, majdnem új volt!*

Témaváltás történik, a panaszos elmondja, milyen erőfeszítéseket tett eltűnt gépkocsija előkerítése érdekében. A bíró elegendőnek ítéli az elhangzott információt, a következő kérdés „*idő, hely*”, aztán „*a gépkocsi állapota*” témákat kezdi.

3.2.1.2 A témakezdeményezés figyelmen kívül hagyása

A következő részletben arra látunk példát, hogy a panaszos által elkezdett téma folytatás nélkül marad, a bíró a hezitálás pillanatát használja ki, hogy átvegye a szót.

3. (P) [Ну да (-) я] знаю (.) как это делается; (-) я знаю (.) как это делается; (-) он мне тоже предлож (.) предлагал, такие же услуги (-) он с' (?) л <я вот тоже (.) могу (-) тебе отремонтировать> (.) я узна(??) встречался именно с такими [эээ]

(В) [Понятно; (.) Валерий Иван'ч; (.) хорошо; (.) тогда мы теперь допрашиваем Ответчика (.) будьте любезны (-) Артем Сергееевич (--)
 поясните какаким образом (-) почему вы завладели (-) чужой собственностью (-) и вернули ее в таком состоянии.

((P) *Hát igen, tudom, hogy kell ezt csinálni, tudom, hogy kell ezt csinálni, ő is aján, ajánlott ilyen szolgáltatást. Azt mondta: „Hát én is rendbe tudom hozni.” De én ismert, találkoztam már pont ilyenekkel ő.*

(B) *Értem, Valerij Ivanovics, jó, akkor most a vádlottat hallgatjuk ki, legyen szíves, Artjom Szergejevics, magyarázza meg, milyen módon került önhöz más tulajdona és miért adta vissza azt ilyen állapotban?)*

A panaszos egy új témát kezdene – a vádlott negatív minősítését, a bíró azonban figyelmen kívül hagyja a próbálkozást, sehogy sem reagál rá és egy másik témát – „*a vádlott kihallgatása*” – kezd el.

3.2.1.3 A témakezdés letiltása

Ilyenkor valamelyik beszélő félbeszakítja a másikat egy olyan helyen, ahol a beszélőváltás még nem esedékes. Legtöbbször a bíró él ezzel a stratégiával, azokban az esetekben, amikor a panaszos vagy a vádlott indulatosan, sőt negatívan minősíti a másikat, vagy valamilyen egyéb módon megszegi a tárgyalás etikettjét. A bíró indulatos, igen hangsúlyos kezdetű félbeszakítással „leállítja” a meg nem engedett témát és felhívja a figyelmét a bírósági szabályok áthágására:

1. (В) (--)
 сегодня на дворе 2004-й год, (-) начало года, (-) практически ещё а вот эта тетрадь! которая (--)
 отражает эти записи; на свет выпущена (-) в 2003-м году;

(V) Ваша честь у нас тоже [???

(В) [Нет сей]час уже всё (.) закончились преения закончились здесь выступ-
ления; (-) говорит только суд! (-) суд оглашает (.) своё решение;

((B) *Ma 2004-et írunk, az év eleje van gyakorlatilag, ez a füzet pedig, amely ezeket a feljegyzéseket tükrözi, 2003-ban jelent meg.*

(V) *Tisztelt bíró úr, nálunk is...*

(B) *Nem, most vége, befejeződtek a viták, befejeződtek itt a felszólalások, csak a bíróság beszél, a bíróság kihirdeti a döntését.)*

A vádlott az ítélethirdetés közben megszólal, a bíró rendre utasítja. Beszélőváltás történik, a bíró félbeszakítással átveszi a szót, új témát kezd.

3.2.2 Bírói javítások, magyarázatok

A bíróságon megjelenő szereplők rendelkeznek valamilyen elképzeléssel arról, hogyan illik beszélni a bíróságon, milyen szókinccset használhatnak. Törekednek a jogi terminusok (általuk joginak hitt terminusok, vagy általuk hibásan interpretált szakszók) használatára, valamint törekednek arra, hogy egy bizonyos (hivatalos – köznyelvi) stílustartomány keretei között maradjanak. A bíró elsődleges feladata a vitás esetek tisztázása, ide tartozik a nyelvi homály,

esetleges félreértések elosztatása. Vannak azonban részfeladatai is: a tisztázással függ össze az események interpretálása és modellálása, az a törekvés, hogy hivatalos, érzelmektől semleges nyelven fogalmazza meg az eseményeket. Ez újrafogalmazásokat (parafrázisokat) és gyakori küljavítást (Jefferson 1983) eredményez. A bíró két stratégiát alkalmaz, javítás és értelmezés stratégiáját, s ennek is többféle módja van. Vizsgáljuk meg a következő példákat három különböző tárgyalási anyagból!

3.2.2.1 Stílusjavítás ismétléssel

A következő részletben kül- és önjavításra látunk példákat. A bíró az, aki szakmai tudása és műveltsége révén el tudja dönteni, melyik az a stílusnem, ami a tárgyalás során használható. Ez eredményezi a küljavításokat. A bíró javításait a beszélők elfogadják, alkalmazzák, sőt, önjavítással próbálnak javítani beszédstílusukon, próbálják mondanivalójukat köznyelvi formába önteni.

3. (P) /на выдохе/ Дело в том что я (-) сам житель (.) деревни (2 сек) у меня большая семья; (--) семью кормить как-то надо; (-) аа в деревне, (--) заработков никаких; **(I)** (-) ну я долго копил; (.) копил деньги на машину; (.) наконец я себе купил (-)ээ Жигули, (.) «Копеечку»; **(II)**

(В) Жигули первой модели; **(II)**

(P) Да (.) Жигули первой модели, (-) ии начал (.) таким образом (-) как бы ээ (-) заниматься извозом; **(III)**

(В) То есть для вас, (-) автомобиль;

(P) [Да]

(В) [На]сколько я понимаю вас, (-) источник; (.) заработка; **(III)** (-) поскольку вы сказали, что в деревне работы нет, **(I)**

(P) Да

((P) (Kilégzéssel) Az a helyzet, hogy magam vidéki lakos vagyok, nagy családom van, a családot valahogy el kell tartani, falunkban pedig kereseti lehetőség nincs. Hát sokáig gyűjtöttem, gyűjtöttem a pénzt az autóra és végre vettem egy Zsigulit, „Kopejcskát” (szleng).

(B) A Zsiguli első modelljét.

(P) Igen, a Zsiguli első modelljét és elkezdtem fuvarozni (nyelvjárási).

(B) Szóval ön számára a gépjármű...

(P) Igen.

(B) Amennyire értem önt, kereseti forrás, mivel ön azt mondta, hogy vidéken munka nincs.

(P) Igen.)

Három stílusjavítással is találkozunk a fenti példában. A bíró az alacsonyabb stílusértékű megfogalmazást köznyelvre váltja a panaszos megfogalmazásainak módosított ismétlésével, a panaszos ezzel egyetért, a továbbiakban törekszik a javított forma használatára. A zárójelbe tett római számok azonosítják a javításokat. A javítás következhet közvetlenül a problémás alak után (II), de később is felbukkanhat (I). A javítás lehet tudatos, mint a (II) esetben, máskor nem vagyunk biztosak a tudatosságában, lehet csak az eltérő műveltség, munkakör, beszélői szokások eredménye.

3.2.2.2 Szakszavak téves használatának javítása

Időnként a bírósági tárgyalások laikus résztvevői jogi szakterminológiát használnak, valamikor helyesen, de sokszor hibásan. A professzionális résztvevő feladata ezek korrigálása, ami küljavításokat, magyarázatokat, parafrázisokat eredményez.

3. (P) Да (5 сек) авт(???) ну иногда я даже ездил в город (-) ну (-) левачил, (.) и таким образом вот, (.) кор (.) кормил семью; (-) а этот (2 сек) /сердито смотрит на ответчика/ вот; (-) товарищ, (--)
 Артем Сергеевич Куличков; (.) он угнал у меня машину;

(B) Угнал автомобиль,

(P) Да (.) именно угнал автомобиль; ииии эээ покатался (.) разбил ее; и вернул ее мне совершенно, в [ээ да]

(B) [Тогда] у меня к вам вопрос; (-) по поводу угона вы заявляли в милицию - (.) уголовное дело возбуждалось;

(P) Нет; (4 сек) нет (--)
 уголовное дело не возбуждалось;

(kihagyás)

(B) Хорошо (-) тогда давайте пожалуйста (.) расскажите суду обстоятельства вот этого (-) как вы выразились (-) угона! (-) Как так получилось (-) что автомобиль ваш исчез, и вернулся к вам (.) в таком состоянии;

((P) Igen, aut.. hát, néha még a városba is eljártam, hát, fusiztam és ilyen módon el, eltartottam a családot, de ez az (dühösen tekint a vádlottra) elvtárs, Artyom Szergejevics Kulicskov, ő ellopta tőlem a kocsit.

(B) Ellopta a kocsit?

(P) Igen, pontosan úgy is van, ellopta a kocsit, ééés ő autózott, összetörte a kocsit és úgy adta vissza teljesen ő

(B) Akkor van egy kérdésem, az autólopás miatt ön fordult a rendőrséghez, büntetőjogi eljárást kezdeményeztek?

(P) Nem, büntetőjogi eljárást nem kezdeményeztek.

(kihagyás)

(B) Jó, akkor legyen szíves, mondja el a bíróságnak ennek a, ahogyan ön fejezte ki, autólopásnak a körülményeit. Hogyan történt, hogy autója eltűnt és ilyen állapotban került vissza.)

A panaszos azért követel a vádlottól kártérítést, mert az megkérdezés nélkül elvitte az autóját és összetörve adta vissza. Az autólopás fogalma, melyet a panaszos használ, nem alkalmazható erre az esetre, hiszen a szóban forgó gépjárművet az „autótolvaj” önszántából visszaadta tulajdonosának. Az autólopás bűncselekménye meghaladja a népbíróságok hatáskörét, ezért tesz fel a bíró további kérdéseket arra vonatkozóan, kezdeményeztek-e büntetőjogi eljárást. Kétkelését a közvetlen ismétlés és a hanglejtés fejezi ki, ami után megerősítést és magyarázatot kap. A végén a bíró elfogadja a kérdéses bűncselekmény-elnevezést, de jelzi, hogy valójában a szóhasználat nem korrekt: „Jó, akkor legyen szíves, mondja el a bíróságnak ennek a, ahogyan ön fejezte ki, autólopásnak (magasra emelkedő hanglejtés, szünetek, hangsúly) a körülményeit.” Viszont ezt követően szükségesnek tartja az eset rövid összefoglalását, mert az autólopás terminus félrevezető lehet.

3.2.2.3 Szakszó magyarázata

A szaknyelvi fogalmakhoz a bíró magyarázatot fűz, akár ő maga használja ezeket (ld. az első példát a 3. esetből), akár a többi fél szóhasználatában fordulnak elő (ld. a második példát a 2. esetből). Amikor más használ ilyen kifejezéseket, a bíró rákérdez, a beszélőnek is megadja a lehetőséget, hogy értelmezést fűzzön hozzá. Ha ez nem következik be, ő adja meg a meghatározást.

3. (B) вот одним из таких случаев является наличие состояния крайней необходимости - (.) крайняя необходимость - (-) это то состояние, (.) когда (.) для защиты (.) интересов (.) одного лица, (.) приносятся в жертву интересы другого лица;

((B) Egyike az ilyen eseteknek a rendkívüli szükségállapot létrejötte. A rendkívüli szükségállapot az az állapot, amikor egy fél érdekvédelmében feláldozható a másik fél érdekei.)

2. (V) Ну ситуация такая (-) что я понял (-) что он (-) в состоянии какого-то аффекта ээ будем говорить так (-) что он вне себя (.) на тот момент (.) он просто дубасит этой палкой (-) здоровой; этих детей, (.) они (-) ии за ними просто (-) за одним даже гонялся
 (B) Уху а п'чему вы говорите в состоянии аффекта; (-) вы знаете (.) что такое аффект-

(V) Ноо (.) на тот момент (.) мне показался таким что когда я к нему пришёл, (-) нуу подошёл на словах [ему сделал ???]

(P) [Какой аффект (.) у семилетнего ребёнка]

(B) [Я поясняю (-) аффект это сост]

(P) [Семилетнего]

(V) [???? не совсем]

(B) Ояние которое вызвано неправомерными действиями; (.) другого лица;

(V) Так выразился [????]

(B) [????] определение (-) или вы определяете по сути

(V) Но он был в очень в возбуждённом состоянии и [была драка;]

((V) Hát, olyan volt a helyzet, amennyire értettem, hogy ő valamilyen beszámíthatatlan, öö, mondjuk úgy, hogy magán kívül volt abban a pillanatban. Egyszerűen ütlegelte azzal a jókora bottal a gyerekeket, ők meg, és az egyiket egyszerűen szinte kergette.

(B) Ūhüm, és miért mondja, hogy beszámíthatatlan, ön tudja, mi az a beszámíthatatlanság?

(V) Háát, olyannak tűnt nekem, amikor odamentem és szóban...

(P) Milyen a beszámíthatatlanság hét éves korban?

(B) Elmagyarázom: a beszámíthatatlanság az egy olyan állapot...

(P) Hét éves!

(V) Nem egészen

(B) amelyet egy másik fél nem adekvát viselkedése vált ki.

(V) jól fejeztem ki magamat.

(B) Így határozza meg vagy lényegében...

(V) De nagyon izgatott állapotban volt és verekedtek.)

3.2.2.4 Szakszó pontosítása

A következő részlet úgy is értelmezhető, mint az előző alfejezetben leírt kategória változata: itt egy dokumentumnak a jogilag precíz megnevezése és a meghatározása is hiányzik.

1. (B) Хорошо; а чтоо это за (.) вы говорите за карта (-) тетрадь

(P) Это карта это карта моей [работы;]

(B) [Журнал]

(P) Которую я проделала работу а [онаа мне]

(B) [Вы вели] э (-) эту тетрадь самостоятельно; или это было [вашей обязанностью]

(P) [Это с подписью мастера]

(B) Аа

(P) Я проделывала работу и с подписью мастера он подписывал мою, (-) у меня работа сдельная, (-) была и он подписывал мне э (--)
расписывался за [по]

(B) [То] есть это то, что раньше называлось (.) журналом учёта рабочего времени; как я понял-

((B) Jó, és mi is volt az, ahogy ön mondja lap, füzet...

(P) Ez a munkalapom volt.

(B) napló.

(P) Ami munkát elvégeztem, azt...

(B) Önszorgalomból vezették azt a füzetet, vagy ez kötelezettség volt?

(P) A mester aláírásával.

(B) Ja!

(P) Elvégeztem a munkát és a mester aláírásával, ő aláírta az én, öö, az általam elvégzett munkát, és aláírta nekem érte.

(B) Tehát ez az a dokumentum, amit régen munkavezetési naplónak neveztek, ha jól értem.)

Ebben az esetben egy munkajogi vitát tárgyal a bíróság. A panaszos keveselli a kiszámított nyugdíjalapot, és bizonyítékként bemutatja a munkavégzéséről vezetett dokumentumot. A panaszos leginkább „füzetnek” nevezi az iratot, azonban fontos, hogy a perdöntő bizonyítékként szereplő dokumentumot beazonosítsák, ezáltal hitelessé tegyék. A bíró néhány variánst ad meg, amit követően a panaszos megpróbálja körülírni a dokumentum tartalmát. Elbizonytalannodását jelzi az, hogy amikor meg kellene neveznie a tárgyat, egyszerűen elhagyja a megnevezést (az orosz nyelvben a birtokos névmás után következnie kell a főnévnek, az egyeztetés nőnemű, de a panaszos nem meri kimondani a *mempadъ* (füzet) szót). A bíró végül megadja a helyes fogalmat, azonban még ő sem tökéletesen biztos, hogy az elnevezés helyes: „ez az, amit régen munkavezetési naplónak neveztek”.

3.2.3 A félbeszakítások típusainak osztályozása

Az aktív szerep több jellemzőben is megnyilvánul, s a tárgyalás irányításával is összefügg, amihez elengedhetetlen a szakmai ismeret és az intézményes szerep, amit a bírói cím az egyénre testál. A szövegvizsgálat során kiderül, hogy minden (verbális vagy nonverbális) cselekvésnek ő az elindítója és a lezárója is. Az egész akció, amit a bírósági tárgyalás résztvevői együttesen megvalósítanak, egy célnak van alárendelve – annak, hogy ítélet szülessen. Más igazságszolgáltatási rendszerekben (például az egyesült államokbeli igazságszolgáltatási rendszerben) megoszlik az ítélkezés gyakorlása: az esküdtszék (amely nem szakemberekből áll össze, más kritériumok alapján választják ki az esküdteket) dönt arról, hogy bűnös-e vagy ártatlan a vádlott. A bíró pedig, mint magas szaktudással rendelkező személy a törvényt alkalmazza az esetre. Sőt, a kihallgatás is több lépcsőn keresztül jut el a közönség elé: rendőrségi kihallgatások, amelyeket jogász szakemberek (az ügyész és az ügyvéd) interpretálnak, így egészen más minőségű anyag szerepel a tárgyaláson, mint az elsődleges vallomások. A szereposztás gazdagabb, összetettebb hierarchiát eredményez, ahol a bíró is meghatározott keretek között mozog, nem annyira aktív a szerepe. Az orosz népbíróság intézményében mindezek a feladatok a bíró személyéhez kötöttek, centralizáltak.

A bíró elindít és megállít eseményeket. Nem egyszer, ha úgy érzi, hogy egy bizonyos esetről eleget hallott, félbe is szakítja a beszélőt. A félbeszakítás, a beszédpartner elhallgatásra készítése a legtöbb udvariassági rendszerben a szabályok (maximák) durva áthágásának, a másik fél megalázásának vagy FTA-nak (arcfenyegető aktusnak) minősül. Bizonyos helyzetekben azonban ez megengedhető (például életmentés, műtéti beavatkozás, amikor a beszélő lényegre törően, egyszavas felszólításokban fejezi ki magát, amit az eset sürgőssége és az esemény súlya indokol). A bíróságon mégis megtörténnek a félbeszakítások, többségük a bíró részéről, de a panaszos és a vádlott is félbeszakítják egymás beszédét, azonban más (főleg érzelmi) okokból. Lássunk néhány példát a félbeszakításokra a 3-as esetből, valamint a félbeszakítások klasszifikációját!

Megvizsgálva a félbeszakítások tipikus eseteit, három csoportot különítettünk el a szerint, ki szakítja félbe a beszélőt és veszi át a szót:

3.2.3.1 A bíró szakítja félbe a résztvevőket

A következő kettő stratégia azokat a félbeszakítási módokat mutatja be, amelyek a professzionális szereplők számára tipikusak. Ilyenek egy téma megszakítása és jóváhagyás céljából létrejött félbeszakítások. Ez a két félbeszakítási típus korrigálónak is nevezhető, kompetenciakülönbségből (a professzionális résztvevő szakmai tudásából) fakad.

3.2.3.1.1 „Letiltott” témakezdés

Amikor az egyik szereplő olyan témát kezd el, ami a bírósági tárgyaláson nem helyénvaló, a bíró félbeszakítással megállítja. A 22. lábjegyzetből, illetve 3.2.1.3. alfejezetből ismert példa része a következő két beszédforduló. A panaszos ironikusan minősíti a vádlottat, a bíró indulatosan szakítja félbe, hiszen a panaszos több alapvető szabály ellen is vétett: nem szólalhat meg engedély nélkül, a beszélő kiválasztása kiválasztással történik, és nem minősítheti a másik beszélőt.

3. (P) [(??) и в машинах разбирается [и в аппендицитах,]]
 (B) [Одну секундочку]; (.) истец; (--) /стучит молотком, угрожающий жест молотком в сторону истца/

((P) Az autókhoz is ért és a vakbélgyulladásához is!

((B) Egy pillanat, panaszos! (Kopog a kalapáccsal, fenyegető gesztust tesz a kalapáccsal a panaszos felé))

3.2.3.1.2 Az elhangzottak jóváhagyása, bátorítás a téma folytatására

Gyakori a bíró részéről az olyan félbeszakítás, amikor egy igennel vagy más, az igenlésnek megfelelő diskurzusjelölővel mintegy tudomásul veszi és jóváhagyja az elhangzottakat, bátorítja a másikat, hogy folytassa mondanivalóját. Ezt látjuk a következő példában az első esetből.

1. (V) все работали по восемь часов; (.) а она работала только по четыре час[а; я в]

(B) [Уху]

(V) Принципе могла её давным-давно уволить

((V) Mindenki nyolc órát dolgozott, ő meg csak négy órát, én, tul...

((B) Aha

((V) ajdonképpen már réges-rég elbocsáthattam volna.)

3.2.3.2 Professzionális és nem professzionális szereplők

Az egyetlen félbeszakítás típus, amely a tárgyalások professzionális és nem professzionális résztvevőire egyaránt jellemző, az új témát kezdeményező félbeszakítás.

3.2.3.2.1 Témakezdeményezés

A 3.2.1.1 alfejezetből ismert részlet példa a félbeszakítással kezdett témára. A bíró új témát kezd: „a gépkocsi visszahozásának ideje, helye”. A panaszos sokat hezitál, amiről a gyakori

szünetek, ereszkedő hanglejtések tanúskodnak, kifogy a mondanivalóból. A bíró új szempontokkal segíti, ez eredményezi a témakezdést.

3. (P) Ээ я что ии начал ээ искаать, (-) думал может быть где-то (.) кто-то (.) чего-то ээ знает, (-) начал спрашивать всех; (.) никто (.) никто ничего не видел /разводит руками/ наконец (.) вот (.) потом; в конечном итоге вот привез мне; [сам]
 (B) [Ну чер]ез какое время; (-) он привез на это же место прям;

((P) *Öö, én hogy mit és elkezdtem öö keresni, gondoltam, hogy talán valahol valaki valamit öö tud. Elkezdtem mindenkitől kérdezősködni, senki, senki semmit nem látott (széttárja karjait) aztán, ja, majd, végső soron, ja, ő maga hozta vissza nekem.*
 (B) *De mennyi idő múlva, egyenesen ugyanarra a helyre?*

3.2.3.3 Nem professzionális szereplők

A nem professzionális szereplők által alkalmazott félbeszakítások típusai nem függenek össze az irányítással, korrigálással. Inkább az együttműködési készséggel, az ügyszövhöz fűződő érzelmekkel magyarázhatók.

3.2.3.3.1 Igenlés, az együttműködés kifejezése

A következő részletben a panaszos félbeszakítja a bírót, amivel a beleegyezését és együttműködését fejezi ki.

1. (P) Да (.) я согласна;
 (B) Тоо'сть вы меняете (.) исковое требование [вы]
 (P) [Да]
 (B) Должны чётко выразить свою волю;

((P) *Igen, egyetérték.*
 (B) *Tehát megváltoztatja a keresetet, ön*
 (P) *Igen.*
 (B) *Világosan ki kell, hogy nyilvánítsa akaratát.)*

3.2.3.3.2 Etikett kifejezések (bocsánatérés)

A következő példában, amelyet már ismertettünk a 22. lábjegyzetben a vádlott bocsánatkérés-sel szakítja félbe a bírót, mivel megszegte a tárgyalási etikett szabályait.

3. (B) [Мы вам давали] слово; (-) вы не смогли сформулировать четко - (-)
 (P) [Извините]
 (B) [До конца] - (-) извините (.) и правильно (-) пожалуйста (?? теперь) дайте нам разобраться с ответчиком; (-) если будет дополнение, (--) вы сможете задать вопрос[ы],

((B) *Kapott már szót, de nem volt képes világosan körvonalazni...*
 (P) *Elnézést.*
 (B) *Végig, és már bocsásson meg, helyesen, kérem, most hagyja, hogy tisztázzuk az eseményeket a vádlottal, ha szükséges a kiegészítés, ön felteheti a kérdéseit.)*

3.2.3.3.3 Érzelemkifejezés (felháborodás)

A következő példában a panaszos felháborodásának ad hangot, félbeszakítja a bírót, aztán megismétli a mondatot magasra emelkedő hanglejtéssel, ennek ellenére a témakezdeményezés „a vádlottnak nem áll szándékában fizetni” figyelmen kívül maradt, a bíró a korábban elkezdett témát folytatja.

3. (B) [Эт]от документ этот
 (P) [Но он не собирается мне выплачивать]
 (B) [Это так я понимаю (.) что это автосервиз???)
 (P) Но он не собирается мне выплачивать!
 (B) Хорошо (-) он приехал в этом разбитом автомобиле; (.) вышел, (.)
 и что он вам сказал!

- ((B) *Ez az irat ez*
 (P) *De neki nem is áll szándékában, hogy kifizesse!*
 (B) *ha jól értem ez a szervizből van...*
 (P) *De neki nem is áll szándékában, hogy kifizesse!*
 (B) *Jó, megérkezett azzal a tönkrement kocsival, kiszállt és mit mondott?*)

3.3 A performatívumok a hatalmi diskurzusban

Azt, hogy a bíró az egyetlen, központi, aktív, irányító, hatalommal rendelkező személy a bírósági tárgyaláson, vizsgálatunk minden következtetése alátámasztotta. Az utolsó szempont, amit kiemelünk, és ami összefügg az eddig tárgyaltakkal, az a performatív beszédaktusok használata. A performatív beszédaktusok és a hatalmi viszony kapcsolata a második szerkezeti egységben került szóba. A performatívumok, különösen az explicit performatívumok (kéresek, utasítások, felszólítások) kifejezik a beszélő fölérendelt pozícióját. A performatív beszédaktusok vizsgálata révén vizsgálható a beszélő hatalmi pozíciója. A tárgyalóteremben elhangzó performatív igék túlnyomó többsége a bíró szájából hangzik el. Némi általánosítással három csoportra oszthatjuk őket: a kihallgatáshoz kapcsolódók (*поясните пожалуйста; ответьте на вопрос; тогда давайте пожалуйста расскажите суду;/ magyarázza el; válaszoljon a kérdésre; akkor legyen szíves elmondani a bíróságnak*), a bírósági munkához kapcsolódók (*передайте пожалуйста; пригласите пожалуйста свидетеля-врача; свидетель, подойдите пожалуйста/ adja át, legyen szíves; legyen szíves; hívja be az orvos tanút; tanú, jöjjön, legyen szíves*), és a bíró utasításai a többi résztvevő viselkedésére vonatkozóan (*дайте нам разобраться; подойдите пожалуйста; займите место; представьтесь; вы представьтесь пожалуйста; останьтесь пожалуйста; дождитесь решения суда; прошу садиться; /hagyja, hogy tisztázzuk a helyzetet; jöjjön, legyen szíves; foglaljon helyet; mutatkozzon be; csak mutatkozzon be, legyen szíves; várja meg a bíróság döntését; kérem, üljenek le*). Mindezek implicit performatívumok, utasítások kérés formájában. Legtöbbjük udvariassági kifejezések kíséretében hangzik el, azonban szó sincs arról, hogy a beszélőnek döntési joga lenne arra vonatkozóan, hogy teljesítse-e a kérésben megfogalmazottakat, avagy sem, ezért a domináns pozíció erőteljes kifejező eszközének tekinthetjük a performatív beszédaktusokat.

4 Összegzés

Egy meghatározott típusú jogi diskurzus vizsgálatát követően megállapíthatjuk, hogy a hatalmi viszonyok megragadhatók az intézményes diskurzus szereplőinek diskurzusalkotó tevékenységében. Az általunk választott elméleti keretek (KE és BE) alkalmasak arra, hogy ezeket a nyelvi eszközöket kimutassuk és vizsgáljuk, annak ellenére, hogy a két elmélet fogalomkészlete nem feleltethető meg egymásnak. A hatalmi viszony az irányító és alárendelt szereplők együttműködésében születik meg, olyan hatóerő, mely szabályok közös ismeretéből és elfogadásából fakadó kontrollban (korlátozásban és megengedésben) nyilvánul meg. A formális intézményes beszéd (amelyhez a bírósági tárgyalások szövegei is tartoznak) mereven előíró. A tárgyalásokat irányító bíró és a tárgyaló felek eljárásai valós képet adnak a köztük lévő hatalmi viszonyokról.

Összegezve és értelmezve a vizsgáltakat, a következő nyelvi eljárások emelhetők ki: a bírói témakezdeményezések dominálnak, köztük nincs figyelmen kívül hagyott, vagy „letiltott” témakezdeményezés, a letiltást viszont csak a bíró alkalmazza más beszélők témakezdeményezéseire, ráadásul arculatfenyegető módon, az udvariasság maximáit áthágva. Ez a félbeszakításokat vizsgálva is megfigyelhető: javítás és letiltás szándékával csak a bíró szakítja félbe a panaszost és a vádlottat. Új témát kezdeményezve túlnyomó nagyságrendben vannak a bírói félbeszakítások. A további félbeszakítások, azok, amelyeket a bíró alkalmaz az igenlés az elhangzott jóváhagyásának szándékával. A többi beszélőnek az igenlése vagy eldöntendő kérdésre adott válasz, vagy az együttműködési szándékot kifejező igenlés. A diskurzusban a bírónak a kérdező szerepe, a többiek alig tesznek fel kérdést. A bíró ügyel a nyelvi norma betartására, valamint ő ítél valamit nyelvtanilag vagy szakmailag helyesnek vagy helytelennek. Ez különféle javításokban jelenik meg a beszédében: stílusjavítás ismétléssel, kételkedés a beszélő fél helyes szóhasználatában, fogalommagyarázat meghatározással, fogalomponosítás.

A hatalom nyelvi megnyilvánulásainak kutatása kétségkívül fontos, hiszen a hatalom jelensége a társas élet minden színterén jelen van. Mind az elméleti, mind az alkalmazott kutatása hasznos tudást nyújt az interakció folyamatáról és a diskurzus működéséről.

Függelék

A transzkripció során alkalmazott jelölések feloldása

Szünetek	Mikroszünet: 0,25 mp-nél rövidebb	(.)
	Rövid szünet: 0,25 – 1,5 mp	(-) (--) (---)
	Hosszabb szünet	(2 сек) (3 сек) (4 сек)
Egyszerre hangzó beszéd	Kezdet	[
	Vége]
Homályos rész	A szakasz hosszát adja vissza	(???) (?????????)
Hezitálás	A szakasz hosszát adja vissza	???
Hanglejtés	Magasra emelkedő	!
	Közepesen emelkedő	,
	Lebegő	-
	Közepesen ereszkedő	;
	Mélyre ereszkedő	.

Hangsúly	Nagyon erős (szótagaláhúzás)	в связи с чем (-) с какими
	Erős (magánhangzó aláhúzása)	Угнал автомобиль
Nyújtott magánhangzók	Magánhangzó duplázása	фаары - (-) решетка радиаатора - (-) баампер - (-) крыло - (-) крышка капоота
Idéző intonáció	Kezdeté	<
	Vége	>

Irodalom

- Arminen, I. (2005): *Institutional Interaction Studies of Talk at Work*. Hants & Burlington: Ashgate 5-84.
- Austin, J. (1990): *Hogyan cselekedjünk szavakkal*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Brown, P. & Levinson, S.C. (1987): *Politeness Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coulthard, M. (1988): *An Introduction to Discourse Analysis*. London & New York: Longman.
- Csernjavskaja, V.J. (2006): *Дискурс власти и власть дискурса. Проблемы речевого воздействия (Учебное пособие)*. Москва: Флинта.
- Dijk, Teun A. van (2000): A kritikai diskurzuselemzés elvei. Ford. Kriza Borbála. In: Szabó Márton, Kiss Balázs & Boda Zsolt (szerk.): *Szövegváltozatok a politikára: Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Budapest: Tankönyvkiadó–Universitas, 442–477.
- Dijk, Teun A. van & Kintsch, W. (1983): *Strategies of Discourse Comprehension*. San Diego, New York & London: Academic Press, INC. 1-19, 61-106.
- Fairclough, N. (1989): *Language and Power*. London & New York: Longman.
- Farkas K. & Kelemen J. (2002): *Nyelvfilozófia*. Budapest: Áron Kiadó, 165-207.
- Foucault, M. (1998): *Az igazság és az igazságszolgáltatási formák*. Debrecen: Latin Betűk.
- Goodwin, M.H. (2002): Building power asymmetries in girl's interaction. *Discourse Society* 13:6, 715-730.
- Hall, S. (1997): Power, Knowledge and Discourse. The work of representation. In: Hall, S. (ed.): *Representation: culture, representations and signifying practices*. London: Sage, in association with Open University, 72-81.
- Hámori, Á. (2006): Dominancia és barátságosság a Kulcsár-kihallgatáson. *Magyar Nyelvőr* 130, 129-165.
- Haworth, K. (2006): The dynamics of power and resistance in police interview discourse. *Discourse Society* 17:6, 739-759.
- Huls, E. (2000): Power in Turkish Migrant Families. *Discourse Society* 11:3, 345-372.
- Iványi Zs. (2000): A szókereső folyamatok szintaxisa. Konverzációelemzési kutatás. *Modern Filológiai Közlemények* 2/1, 52-64.

- Iványi, Zs. (2001): A nyelvészeti konverzációelemzés. *Magyar Nyelvőr* 125, 74-93.
- Jefferson, G. (1983): On exposed and embedded correction in conversation. *Studium Linqvistik* 14, 58-68.
- Jermakov és tsai. (2004): *Власть в русской языковой и этнической картине мира*. Москва: Знак.
- Kobozeva, I.M. (1986): «Теория речевых актов» как один из вариантов теории речевой деятельности. *Новое в зарубежной лингвистике Выпуск XVII*. Москва: Наука, 7-21.
- Krékits, J. (1993): *Побудительные перформативные высказывания*. Szeged: JGYTF.
- Krékits, J. (2006): *Felszólító performatív beszédaktusok*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Leech, G. (1991): *Principles of Pragmatics*. London & New York: Longman.
- Psathas, G. (1993): *Conversation Analysis The Study of Talk-in-Interaction*. London & New Delhi: Thousand Oaks.
- Sahverdova, N.-V. (2007): Иерархия говорящих в правовом дискурсе. *Slavica XXXVI Annales Instituti Slavici Universitatis Debreceniensis*, 51-77.
- Schegloff, E. (2007): *Sequence Organisation in Interaction*. Cambridge, New York & Melbourne: Cambridge University Press.
- Slembrouck, P. (2005): What is meant by Discourse Analysis. Online. Available: <http://bank.rug.ac.be/da/da.html#ap>, 2007-06-03, 16:00.
- Szili K. (2004): *Tetten ért szavak A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 39-96.
- Szili, K. (2007): Az udvariasság pragmatikája. *Magyar Nyelvőr* 131, 1-17.
- Ten Have, P. (1990): Methodological issues on conversaton analysis. Online. Available: <http://www2.fmg.uva.nl/emca/mica.htm>, 2007-09-21, 13:47.
- Thomas, J. (1995): *Meaning in Interaction: an Introduction to Pragmatics*. Harlow, London & New York: Longman.
- Thonus, T. (1999): Dominance in Academic Writing Tutorials: Gender, Language Proficiency, and the Offering of Suggestions. *Discourse Society* 10:2, 225-248.
- Thornborrow, J. (2002): *Power Talk Language and Interction in Institutional Discourse*. Harlow, London & New York: Longman, 1-59.
- Wang, J. (2006): Questions and the exercise of power. *Discourse Society* 17:4, 529-548.
- Wodak, R. (1996): *Disorders of Discourse*. New York: Longman.